

พลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช 2540-2560

The Dynamics of Participatory Democracy in
the Constitutions of the Kingdom of Thailand (1997–2017)

จิราภรณ์ คำจันทร์*
Jiraporn Domjun**

บทความนี้
Received
8 กรกฎาคม 2567
Revised
15 สิงหาคม 2567
Accepted
26 กันยายน 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยเอกสารทั้งเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อ 1) ศึกษาสาระสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม 2) ศึกษาพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และ 3) วิเคราะห์ผลของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540-2560 ต่อปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมือง ภายใต้กรอบแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และรัฐธรรมนูญนิยม

ผลการวิจัยพบว่า รัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นต้นแบบในการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขจุดบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทนโดยการเพิ่มอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองและนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพลเมือง ทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การเสนอร่างกฎหมาย และการออกเสียงประชามติ ประเด็นเหล่านี้ยังคงปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับนี้ยังได้แก้ไขปัญหาคอขวดในการมีส่วนร่วมบางประเด็น เช่น การลดจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเข้าชื่อเสนอร่างพระราชบัญญัติจาก 50,000 คนเหลือ 10,000 คน และรัฐธรรมนูญปี 2550 ยังได้บัญญัติให้มีความหมายว่าด้วยการมีส่วนร่วมทางการเมือง

* อาจารย์, ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ดร.)

** Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University (Ph.D.)

ของประชาชนไว้เป็นการเฉพาะ (หมวด 7) ประเด็นเหล่านี้สะท้อนพลวัตของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม แต่สิทธิในการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติของประชาชนไม่ปรากฏ ในรัฐธรรมนูญปี 2560 จะเหลือแต่การถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้นำมาสู่การกระตุ้นกิจกรรมทางการเมืองของพลเมืองให้กว้างขวางขึ้น อย่างไรก็ตาม ด้วยเงื่อนไขของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเข้าชื่อเพื่อใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงทั้งกรณีการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและการนำเสนอร่างกฎหมาย และกระบวนการในการมีส่วนร่วมที่ต้องอาศัยระยะเวลา ส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวขาดประสิทธิภาพที่อาจจะส่งผลต่อความสนใจในกิจกรรมการมีส่วนร่วมในระยะยาว จึงควรมีหน่วยงานเพื่อให้คำแนะนำแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อให้ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเกิดประสิทธิภาพในการแก้ไขข้อบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ประชาธิปไตย, ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, รัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญนิยม

Abstract

This qualitative research employs a documentary study of both primary and secondary sources to: (1) examine the core principles of participatory democracy, (2) explore the dynamics of participatory democracy, and (3) analyze the impact of promoting participatory democracy, as reflected in the Constitutions of the Kingdom of Thailand from 1997 to 2017, on political participation within the framework of participatory democracy and constitutionalism.

The findings reveal that the 1997 Constitution served as a model for promoting participatory democracy by addressing the limitations of representative democracy and enhancing citizens' political and policy decision-making power on issues affecting their lives, including monitoring state power, proposing legislation, and conducting referendums. These features were carried forward in the 2007 and 2017 Constitutions.

Additionally, the 2007 and 2017 Constitutions addressed certain obstacles to participation, such as reducing the number of eligible voters required to propose a bill from 50,000 to 10,000. The 2007 Constitution also introduced a specific section on public political participation (Chapter 7). These changes reflect the dynamic nature of participatory democracy. However, the right to recall national political leaders is absent from the 2017 Constitution, leaving only the recall of local leaders. Promoting participatory democracy has fostered broader civic engagement in political activities.

However, due to the conditions surrounding the required number of eligible voters to initiate political participation—whether in cases of impeachment of political officeholders, submission of draft legislation, or the time-consuming nature of the participatory process—these activities often lack effectiveness. This may reduce long-term interest in participatory activities. Therefore, to make participatory democracy more effective in addressing the shortcomings of representative democracy, agencies should be established to guide the public on political participation.

Keywords: Democracy, Participatory Democracy, Constitution, Constitutionalism

บทนำ

ประเทศไทยเปลี่ยนผ่านทางการเมืองจากระบอบที่ไม่เป็นประชาธิปไตยไปสู่ระบอบประชาธิปไตยครั้งแรกในเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 จนถึงปัจจุบัน แต่ประชาธิปไตยยังไม่ได้ตั้งมั่น (จิราภรณ์ คำจันทร์, 2562) นับเป็นระยะเวลากว่า 90 ปี หากมองในมิติของการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญภายในกระบวนการนี้ โดยถือว่ารัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ใช้ชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันที่ประกาศใช้ในปี 2560 ไทยผ่านการประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาแล้ว 20 ฉบับ มีการรัฐประหารมากถึง 13 ครั้ง ครั้งล่าสุดคือรัฐประหารวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ไม่นับรวมการกบฏที่เกิดขึ้นอีกหลายครั้ง ปรากฎการณ์ทางการเมืองเหล่านี้เป็นตัวอย่างส่วนหนึ่งที่สะท้อนปัญหาการพัฒนาประชาธิปไตย และปัญหาเสถียรภาพทางการเมือง ทำให้หลายภาคส่วนทั้งนักวิชาการและประชาชนเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยเฉพาะเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งนำมาสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ปัจจุบันข้อเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองยังคงถูกนำเสนอผ่านการสื่อสารของกลุ่มต่างๆ ในสังคม แม้อาจมีความแตกต่าง หลากหลายรูปแบบ หลากหลายมิติในประเด็นปัญหาและข้อเรียกร้อง แต่สิ่งที่คิดเห็นสอดคล้องกันคือ การเรียกร้องเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาประชาธิปไตย

จากปัญหาการเมืองไทยข้างต้นพบว่าประเด็นหนึ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าวคือวาระแห่งรัฐธรรมนูญและการออกแบบโครงสร้างสถาบันทางการเมือง โดยเชื่อว่าการดำเนินการดังกล่าวจะขับเคลื่อนไปสู่การบรรลุเป้าหมาย และสะท้อนให้เห็นอำนาจของประชาชนในฐานะพลเมืองซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่ไม่เพียงแต่สิทธิในการเลือกตั้งตามวิถีประชาธิปไตยแบบตัวแทน แต่ให้พลเมืองได้ทำหน้าที่ในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยตรงเพื่อก้าวสู่วิถีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม แก้ไขจุดบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทน การออกแบบรัฐธรรมนูญภายใต้กรอบคิดนี้จึงปรากฏขึ้นและบรรลุผลสำเร็จกลายเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ปี 2540 (จิราภรณ์ คำจันทร์, 2560) อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 มิใช่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับสุดท้ายของไทยและมีใช้รัฐธรรมนูญเพียงฉบับเดียวที่ปรากฏประเด็นการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากหลังช่วงเวลาดังกล่าวเกิดการรัฐประหารอีก 2 ครั้ง คือ รัฐประหารปี 2549 และ 2557 ที่นำมาสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอีก 2 ฉบับคือ รัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยตามลำดับ โดยรัฐธรรมนูญปี 2560 เป็นฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับหลังนี้ยังคงบัญญัติรับรองหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเฉกเช่นเดียวกับที่เคยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2540

จากปรากฏการณ์ข้างต้น นำมาสู่ความสนใจของผู้วิจัยเพื่อหาคำตอบให้กับคำถามที่ว่า พลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนับจากรัฐธรรมนูญปี 2540-2560 เป็นไปในลักษณะใด และพลวัตเช่นนั้นส่งผลอย่างไรต่อปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมือง

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาสาระสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560
- 2) เพื่อศึกษาพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560
- 3) เพื่อวิเคราะห์ผลของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 ต่อปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมือง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้อาศัยแนวคิดทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และรัฐธรรมนูญนิยม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy)

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของประชาชน ซึ่งยืนยันหลักการประชาธิปไตยในกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในพจนานุกรม Collins (n.d.) ให้นิยามประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการมีส่วนร่วมของปัจเจกชนที่เป็นพลเมืองในการตัดสินใจทางการเมือง และนโยบายซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตของตนโดยตรงแทนที่จะผ่านตัวแทนซึ่งมาจากการเลือกตั้ง ในงานของ สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ (2551) อธิบายไว้ว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมยึดถือหลักการที่ว่า ประชาชนคือผู้ปกครอง จึงให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ประชาชน และกลุ่มต่างๆ รวมทั้งองค์กรนอกภาครัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานของรัฐบาล และใช้อำนาจรัฐในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์โดยตรง เริ่มตั้งแต่การเสนอความคิดเห็นในกระบวนการกำหนดนโยบายกระทั่งการตัดสินใจในกระบวนการนโยบาย แม้สุดท้ายอำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายจะยังเป็นของเจ้าหน้าที่รัฐก็ตาม โดยแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่สำคัญซึ่งก่อกำเนิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขจุดบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่จำกัดบทบาทของประชาชนเพียงกิจกรรมการเลือกตั้งเท่านั้น โดยนัยนี้ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นลักษณะที่สะท้อนประชาธิปไตยทางตรง ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะส่งผลให้ประชาชนได้พัฒนาบุคลิกภาพ

และเสริมสร้างทัศนคติของความไว้วางใจ ก่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติที่ประชาชนจะร่วมกันสานต่อสืบไปได้
นั่นเอง ดังนั้น ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมจึงมุ่งแสวงหารูปแบบที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนผลักดัน และ
มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้นำทางการเมืองได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ โดยในความเห็น
ของนักวิชาการที่ได้กล่าวถึงข้อบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทนซึ่งถึงจุดบกพร่องของหลักการ
เสียงข้างมาก (Majority) ซึ่งเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไปในระบอบที่ใช้รูปแบบประชาธิปไตย
แบบตัวแทน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการออกแบบกติกาการเลือกตั้งที่นำหลักการเสียงข้างมากมาตัดสิน
การแพ้ชนะในการเลือกตั้ง หรือการตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นข้อโต้แย้งหรือความเห็นต่างทางการเมือง
ทั้งการทำประชามติ หรือการทำประชาพิจารณ์ เป็นต้น เช่น ความเห็นของ Vieira และ Runciman (1990)
มองว่า การตัดสินใจบนหลักเสียงข้างมาก (Majority) จนละเลยเสียงข้างน้อย (Minority) ซึ่งเป็นองค์ประกอบ
ของส่วนทั้งหมดของสังคมเป็นข้อบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทน หรือความเห็นของ Hirst (1990)
ที่เสนอว่าตัวแทนจากระบบเลือกตั้งเป็นเพียงผลลัพธ์จากระบบเลือกตั้งที่อาจจะไม่ได้เป็นตัวแทนที่แท้จริง
ของประชาชน นอกจากข้อบกพร่องของกติกาประชาธิปไตยแบบตัวแทนแล้ว ยังมีข้อบกพร่องในประการ
ที่สำคัญอีกประการคือ เป็นระบบที่ไม่กระตุ้นความสนใจทางการเมืองแก่ประชาชน เช่นเดียวกับความเห็น
ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2552) ที่ว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทนทำให้ประชาชนห่างจากอำนาจเพราะ
ต้องเว้นระยะในการเลือกตั้งตามวาระ ซึ่งอาจจะส่งผลต่อความสนใจและการตื่นตัวทางการเมืองและส่งผล
ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในที่สุด ดังนั้น การส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญ
ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในปัจจุบัน ทั้งนี้ในบทความฉบับนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับประชาธิปไตย แบบมี
ส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2540-2560 โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็นคือ 1) การตรวจสอบการใช้
อำนาจรัฐ 2) การนำเสนอร่างกฎหมาย และ 3) การออกเสียงประชามติ

รัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism)

แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมเน้นหลักการที่อำนาจหน้าที่ (Authority) ของรัฐบาลถูกกำหนดโดย
กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญ ซึ่งโดยทั่วไปรัฐธรรมนูญนิยมหมายถึงความพยายามในการป้องกันการใช้อำนาจ
การปกครองโดยอำเภอใจ (Britannica, n.d.) ในมุมมองของ Carl J. Friendrich มองว่า แนวคิดนี้เป็นการวาง
กฎเกณฑ์ให้กับการใช้อำนาจเพื่อให้ชอบด้วยกฎหมายและมีความชอบธรรม (Friendrich, 1950, อ้างถึงใน
อรพรรณ ลิณะเปสนันท์, 2551) ขณะที่ Gordon J. Schochet เสนอว่า การกล่าวถึงแนวคิดนี้
ก็เหมือนกล่าวถึงรัฐเสรีประชาธิปไตยที่มีการเรียกร้องในสิทธิเสรีภาพ และการรอดพ้นจากการปกครอง
แบบเผด็จการซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์ตะวันตกและสหรัฐอเมริกาในศตวรรษที่ 16 การนำแนวคิดนี้มาใช้
เพื่อจำกัดการใช้อำนาจและส่งเสริมหลักนิติธรรม (The Rule of Law) (Schochet, 1979, อ้างถึงใน

วลัยมาศ แก้วศรีชัย, 2541) ในส่วนของนักวิชาการไทยมองว่าแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมสนับสนุนการมีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ความเห็นของบรรเจิด สิงคะเนติ (2563) ที่ว่า แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมอาศัยรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อวางโครงสร้างพื้นฐานให้กับระบบการเมือง การปกครองและสถาบันทางการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกันขององค์กรเหล่านั้น และความสัมพันธ์ขององค์กรเหล่านั้นกับประชาชน อย่างไรก็ตาม โครงสร้างสถาบันทางการเมืองจะออกแบบอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐนั้นๆ หรือความเห็นของบรรศักดิ์ อูวรรณโน (2553) ที่เสนอว่า แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) จำกัดอำนาจของผู้ปกครองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน 2) สร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมโดยเฉพาะกับผู้ที่อ่อนแอ ทั้งจากเหตุแห่งกฎหมายและสภาพความเป็นจริงซึ่งมีสาเหตุมาจากความไม่เท่าเทียมในทางเศรษฐกิจและสังคม และ 3) สร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาล เช่นเดียวกับความเห็นของภูมิ มูลศิลป์ (2565) ที่เสนอว่าวัตถุประสงค์ของแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมคือการจำกัดการใช้อำนาจของรัฐ เสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาล และที่สำคัญสามารถคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืน และความเห็นของกันตพัฒน์ ชนะบุญ (2565) ที่เสนอว่าหลักเกณฑ์รัฐธรรมนูญนิยมประกอบไปด้วย 6 ประการคือ 1) รัฐธรรมนูญต้องเป็นกฎหมายสูงสุด 2) รัฐธรรมนูญกับหลักนิติรัฐ 3) รัฐธรรมนูญต้องวางโครงสร้างในการใช้อำนาจอธิปไตย 4) รัฐธรรมนูญต้องมีเงื่อนไขการจำกัดการใช้อำนาจ 5) รัฐธรรมนูญต้องมีหลักการแบ่งอำนาจ และ 6) รัฐธรรมนูญต้องมีหลักประกันว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เกี่ยวกับพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เช่น รายงานการประชุมสภาหรือการประชุมที่เกี่ยวข้องกับการร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 ปี 2550 และ ปี 2560 สถิติการเลือกตั้งและการลงประชามติ การนำเสนอร่างกฎหมาย ข่าวสารเกี่ยวกับปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมือง รายงานการวิจัย บทความ บทวิเคราะห์ ตำราทางวิชาการ เป็นต้น หลังจากได้รวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้วจะได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และจะนำเสนอผลการศึกษาโดยใช้การพรรณนา (Descriptive)

ผลการวิจัย

ในส่วนนี้จะแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ประเด็นคือ 1) ประวัติความเป็นมาและเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 2) ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 และ 3) ผลของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาและเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560

รัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นผลมาจากความเคลื่อนไหวของหลายภาคส่วนในสังคมที่ต้องการเห็นการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมปี 2535 โดยมีเจตนารมณ์เพื่อ 1) ขยายสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง 2) การเพิ่มการตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความสุจริตและโปร่งใสในระบอบการเมือง และ 3) การทำให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ (ศาสตรินทร์ ต้นสุข, 2557; มนตรี รูปสุวรรณ, 2542) โดยในกระบวนการยกร่างได้เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอย่างกว้างขวาง จนได้ชื่อว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ที่ส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและนำมาสู่การสร้างกลไกในการตรวจสอบการใช้อำนาจของฝ่ายการเมือง เช่น การเกิดขึ้นขององค์กรอิสระ ทั้งคณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และการกำหนดให้ใช้ระบบศาลคู่ที่เป็นที่มาของศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครอง มาทำหน้าที่นี้ จึงถือได้ว่ารัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นต้นแบบที่สำคัญของรัฐธรรมนูญที่ส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหายุ่งยากประชาธิปไตยแบบตัวแทนซึ่งเป็นรูปแบบประชาธิปไตยที่ไทยนำมาใช้นับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เป็นต้นมา อีกทั้งยังช่วยแก้ไขข้อบกพร่องบางประการให้กับระบบรัฐสภา นั่นคือการกำหนดดุลแห่งอำนาจให้กับฝ่ายต่างๆ ที่ใช้อำนาจอธิปไตยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดคุณสมบัติให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาหากได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง (มาตรา 201 และ 204) จึงสะท้อนให้เห็นถึงการยืนยันหลักการเป็นตัวแทนของประชาชนและการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติให้ชัดเจนที่จะทำให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพตรงตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญนี้

ส่วนกรณีรัฐธรรมนูญปี 2550 และปี 2560 แม้จะมีข้อบกพร่องเหมือนกันในประเด็นเกี่ยวกับที่มาของรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับนี้มาจากรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ออกโดย

คณะรัฐประหาร ซึ่งทำให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับความชอบธรรม แม้รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับนี้จะได้นำการออกเสียงประชามติมาใช้ในกระบวนการรับร่างรัฐธรรมนูญ ในส่วนของเจตนารมณ์ รัฐธรรมนูญปี 2550 เน้นใน 4 ประเด็นคือ 1) คุ่มครอง ส่งเสริม ขยายสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเต็มที่ 2) ลดการผูกขาดอำนาจรัฐและเพิ่มอำนาจประชาชน 3) การเมืองมีความโปร่งใส มีคุณธรรม และจริยธรรม และ 4) ทำให้องค์กรตรวจสอบมีความอิสระ เข้มแข็ง และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (ศาสตรินทร ตันสุน, 2557) และรัฐธรรมนูญปี 2560 คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีกรอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญตามบทบัญญัติมาตรา 35 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 และมุ่งหวังให้รัฐธรรมนูญนี้เป็นที่ยอมรับนับถือของสากล สอดคล้องกับประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทย และสภาพปัญหาของประเทศ โดยมีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการปฏิรูปสร้างความปรองดอง และกำหนดแนวทางและสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพในการขจัดทุจริตและประพฤติมิชอบ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562) เจตนารมณ์เหล่านี้บ่งชี้การยืนยันหลักการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับ

2. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพลวัตประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นคือ 1) การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ 2) การนำเสนอร่างกฎหมาย และ 3) การออกเสียงประชามติ ดังนี้

1) การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐพิจารณา 2 เรื่องคือ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารราชการและการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง การศึกษานี้พบว่า รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารราชการ และการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองซึ่งถือเป็นการใช้อำนาจในการตรวจสอบควบคุมตัวแทนโดยตรงของประชาชน แต่กรณีการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีรายละเอียดแตกต่างกันบางประเด็น กล่าวคือ กรณีรัฐธรรมนูญปี 2540 การยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติอาศัยรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 รายชื่อ (มาตรา 304) ส่วนการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นใช้จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่มาใช้สิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 (มาตรา 286) ขณะที่รัฐธรรมนูญปี 2550 ใช้รายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 20,000 รายชื่อสำหรับการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติ (มาตรา 164 และมาตรา 270) ส่วนการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ในระดับท้องถิ่นให้เป็นไปตามวิธีการและเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา 285) และรัฐธรรมนูญปี 2560 ไม่ได้บัญญัติสิทธิการเข้าซื้อยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติ จะมีเฉพาะการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นที่ให้อัตตามวิธีการและหลักเกณฑ์ตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา 254) เช่นเดียวกับที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2550

2) การนำเสนอร่างกฎหมาย

การศึกษานี้พบว่า รัฐธรรมนูญปี 2540 ได้รับรองสิทธิของประชาชนในการเสนอร่างกฎหมายโดยตรง จากที่รัฐธรรมนูญก่อนหน้านี้บัญญัติให้สิทธิเพียงการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในฐานะตัวแทนเพื่อไปทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ โดยบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนในการเสนอร่างกฎหมายปรากฏในมาตรา 170 ให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 50,000 คนมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณากฎหมายตามที่กำหนดในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และหมวด 5 แผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ นอกจากนี้ยังบัญญัติให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานสภาท้องถิ่นเพื่อให้สภาท้องถิ่นพิจารณาออกข้อบัญญัติท้องถิ่นได้ (มาตรา 287) สิทธิดังกล่าวนี้ได้รับการรับรองและปรับปรุงแก้ไขในรัฐธรรมนูญปี 2550 เช่นกัน โดยบัญญัติลดจำนวนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเสนอร่างกฎหมายเหลือจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน (มาตรา 142 (4)) นอกจากนี้รัฐธรรมนูญปี 2550 ยังคงให้สิทธิแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานสภาท้องถิ่นให้สภาท้องถิ่นพิจารณาออกข้อบัญญัติท้องถิ่นได้เช่นกัน (มาตรา 286) แต่จำนวนหลักเกณฑ์และวิธีการ รวมทั้งการตรวจสอบรายชื่อบัญญัติให้เป็นไปตามกฎหมายบัญญัติ โดยไม่ได้กำหนดจำนวนรายชื่อของผู้มีสิทธิเลือกตั้งไว้ในรัฐธรรมนูญ และสิ่งที่เป็นความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดซึ่งสะท้อนพลวัตของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญปี 2550 คือสิทธิของประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการเข้าชื่อเสนอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ โดยกำหนดให้ใช้จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 50,000 คน (มาตรา 291) กรณีนี้ไม่ปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2540 ส่วนรัฐธรรมนูญปี 2560 กำหนดให้สิทธิแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเสนอร่างพระราชบัญญัติโดยให้ใช้จำนวนรายชื่อไม่น้อยกว่า 10,000 คนในการเข้าชื่อเสนอร่างกฎหมายตามหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย หรือหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ (มาตรา 133 (3)) และให้สิทธิแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น (มาตรา 254) นอกจากนี้ยังให้สิทธิในการเสนอญัตติขอแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยให้ใช้รายชื่อประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 รายชื่อ (มาตรา 256 (1)) ซึ่งการบัญญัติไว้เช่นนี้ในรัฐธรรมนูญปี 2560 เป็นการคงไว้ซึ่งสิทธิดังกล่าวตามที่เคยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2550

3) การออกเสียงประชามติ

การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในการออกเสียงประชามติหรือการแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่สำคัญที่อาจจะมีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศหรือประชาชน พบว่า มีการบัญญัติในประเด็นดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ โดยกรณีรัฐธรรมนูญปี 2540 กำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิออกเสียงประชามติกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติ ซึ่งถือเป็นการขอปรึกษาความเห็นของประชาชนว่าจะเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบกิจการสำคัญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีใช่เรื่องที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ (มาตรา 214) ส่วนรัฐธรรมนูญปี 2550 บัญญัติไว้กว้างกว่านั้น โดยให้สิทธิแก่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการออกเสียงประชามติซึ่งสามารถจัดให้มีขึ้นด้วยเหตุผลใน 2 กรณี คือ (1) ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้ โดยกรณีนี้บัญญัติไว้เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญปี 2540 ส่วนกรณี (2) บัญญัติไว้ว่าในกรณีที่มกฏหมายบัญญัติให้ออกเสียงประชามติ (มาตรา 165) นั้นหมายความว่า เป็นการขยายขอบเขตการรับรองการออกเสียงประชามติในกฎหมายระดับรองไว้ด้วย และรัฐธรรมนูญปี 2560 ยังคงรับรองสิทธิในการออกเสียงประชามติ โดยให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิออกเสียงประชามติกรณีที่มีเหตุอันควร โดยให้คณะรัฐมนตรีสามารถขอให้มีการออกเสียงประชามติได้ (มาตรา 166) และยังกำหนดให้จัดให้มีการออกเสียงประชามติในกรณีที่ร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมหมวด 1 บททั่วไป หมวด 2 พระมหากษัตริย์ หรือหมวด 15 การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติหรือลักษณะต้องห้ามของผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่หรืออำนาจของศาล หรือองค์กรอิสระ หรือเรื่องที่ทำให้ศาลหรือองค์กรอิสระไม่อาจปฏิบัติหน้าที่หรืออำนาจได้ ก่อนที่จะนำร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้ทรงลงพระปรมาภิไธยให้จัดให้มีการออกเสียงประชามติตามกฎหมายว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (มาตรา 256 (8)) ซึ่งสาระสำคัญในลักษณะนี้ไม่ได้ปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2540 และ 2550

3. ผลของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560

การศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนับจากรัฐธรรมนูญปี 2540-2560 มีกิจกรรมหลากหลายมิติเพิ่มขึ้น ที่ไม่เพียงแต่การติดตามข้อมูลข่าวสารทางการเมือง

การพูดคุยเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองหรือการเลือกตั้ง แต่ยังไม่พบปรากฏการณ์ที่สะท้อนประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งปรากฏให้เห็นหลายเหตุการณ์ และมีระดับความเข้มข้นมากขึ้น เช่น บทบาทการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ นักการเมือง ผ่านการจัดตั้งกลุ่มนอกสภา เช่น มูลนิธิประเทศไทยใสสะอาด ตั้งขึ้นปี 2544 หรือองค์กรต่อต้านคอร์รัปชัน (ประเทศไทย) ตั้งขึ้นปี 2555 เป็นต้น การเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านี้เกิดผลหนึ่งเป็นเพราะการเมืองเปิดมากขึ้นจากกระแสเรียกร้องให้ปฏิรูปการเมืองนับจากเหตุการณ์ปี 2535 และการมีเครื่องมือใหม่ๆ สำหรับภาคประชาชนในการเข้ามาตรวจสอบถ่วงดุลกับฝ่ายการเมืองภายใต้กรอบคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมทั้งสิทธิในการตรวจสอบนักการเมือง การเสนอร่างกฎหมาย และการลงประชามติ นอกจากนี้ พบว่าแม้แต่กิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ยึดโยงกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบตัวแทนได้รับความสนใจในระดับที่เข้มข้นขึ้นหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 เช่นกัน ทั้งจำนวนพรรคการเมืองและสถิติการใช้สิทธิเลือกตั้งของประชาชน กรณีสถิติการใช้สิทธิเลือกตั้งของไทยปกติไม่เกินร้อยละ 65 แต่นับจากรัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นต้นมา สถิติการเลือกตั้งของไทยเพิ่มสูงขึ้น โดยบางครั้งเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 75 เช่นกรณีผลการเลือกตั้งทั่วไปปี 2554 เป็นต้น (จิราภรณ์ คำจันทร์, 2562) หรือกรณีจำนวนพรรคการเมืองที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยพบว่าการเลือกตั้งทั่วไปปี 2544 และ 2548 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระบบเขต 39 พรรค และ 24 พรรคตามลำดับ (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2544; 2548) ส่วนการเลือกตั้งทั่วไปปี 2550 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระบบเขต 39 พรรค (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2551) การเลือกตั้งทั่วไปปี 2554 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระบบเขต 34 พรรค (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2554) จำนวนนี้เพิ่มขึ้นมากในการเลือกตั้งปี 2562 ที่พบว่ามีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระบบเขตมากถึง 81 พรรค (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2562) และการเลือกตั้งปี 2566 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระบบเขตจำนวน 70 พรรค (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2566) ส่วนหนึ่งของสถิติที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นผลมาจากการปฏิรูประบบเลือกตั้งโดยการนำระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วนมาผสมกับระบบเลือกตั้งแบบเขตที่ไทยเคยใช้ในการเลือกตั้งทั่วไปก่อนหน้านี้ ส่งผลให้พรรคการเมืองหันมาให้ความสำคัญกับการนำเสนอนโยบายในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง (จิราภรณ์ คำจันทร์, 2562) และกระตุ้นให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจต่อนโยบายพรรคการเมืองและการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพิ่มขึ้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญนอกจากจะเพิ่มกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงให้ประชาชนแล้ว ยังกระตุ้นให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในภาพรวมมีระดับความเข้มข้นขึ้นด้วยเช่นกัน

กรณีการใช้นิติยัติฉันทธานผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พบข้อมูลปี 2565 ของกระทรวงมหาดไทยกรณีการใช้นิติยัติฉันทธานผู้นำท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ.2542 โดยมีการยื่นถอดถอนนายกเทศมนตรี 4 ครั้ง นายกองค์การบริหารส่วนตำบล 11 ครั้ง ทั้ง 15 ครั้งนี้สำเร็จเพียง 4 ครั้ง ปัญหาที่สำคัญคือเกณฑ์จำนวนและการตรวจสอบรายชื่อผู้มีสิทธิเป็นอุปสรรคอย่างสำคัญ (บังคับใช้, 2565) ส่วนกรณีการนำเสนอร่างกฎหมายโดยภาคประชาชนพบว่า ภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2540 มีด้วยกัน 16 ฉบับ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาและใช้บังคับเป็นกฎหมายเพียง 1 ฉบับ คือ ร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.... ส่วนที่เหลือตกไป 2 ฉบับ สิ้นสุดไปเนื่องจากมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญปี 2540 จำนวน 5 ฉบับ ประธานรัฐสภาสั่งจำหน่ายเนื่องจากมีจำนวนผู้เข้าชื่อเสนอกฎหมายไม่ครบ 7 ฉบับ และประธานรัฐสภาวินิจฉัยว่ามีหลักการไม่เป็นไปตามหมวด 3 และหมวด 5 ของรัฐธรรมนูญ 1 ฉบับ ส่วนการเสนอร่างกฎหมายโดยภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2550 พบจำนวน 43 ฉบับ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาและใช้บังคับเป็นกฎหมายเพียง 4 ฉบับคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2553 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 และพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2554 (บรรหาร กำลา, 2556) และการเสนอร่างกฎหมายโดยภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2560 พบว่าข้อมูลเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564 มีการเสนอร่างกฎหมายของประชาชนจำนวน 59 ฉบับ โดยถูกตีตก 14 ฉบับ ผ่านการพิจารณาเพียง 1 ฉบับ ในจำนวนนี้มีร่างพระราชบัญญัติ 7 ฉบับที่รอการรับรองจากนายกรัฐมนตรีเพราะเกี่ยวข้องกับการเงิน และในจำนวนนี้มี 4 ฉบับที่นายกรัฐมนตรีไม่ได้ให้การรับรอง นอกจากนี้ยังมีร่างพระราชบัญญัติที่ประธานรัฐสภาสั่งจำหน่ายจำนวน 9 ฉบับ และมีร่างที่อยู่ระหว่างการพิจารณา 18 ฉบับ ร่างที่ประธานรัฐสภาวินิจฉัยให้ปรับปรุง 7 ฉบับ ร่างกฎหมายที่มีผู้ยื่นคำร้องขอเข้าชื่อ 6 ฉบับ และผู้ริเริ่มขอถอนไป 1 ฉบับ (เปิดสถิติ, 2021)

และกรณีการลงประชามติ พบเพียงการจัดให้ออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ 2 ครั้ง คือ การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 จัดขึ้นในวันที่ 19 สิงหาคม 2550 มีประชาชนมาใช้สิทธิร้อยละ 57.61 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2559ก) และกรณีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2560 ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 7 สิงหาคม 2559 มีประชาชนมาใช้สิทธิร้อยละ 59.40 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2559ข) แม้สองกรณีนี้จะเป็ผลมาจากการเกิดรัฐประหารที่นำมาสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ไม่ใช่ผลโดยตรงจากสถานการณ์ปกติที่เกิดโดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญปี 2550 หรือ 2560 แต่สะท้อนให้เห็นการนำแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมาใช้กับกรณีการผ่าน

ร่างรัฐธรรมนูญในการเมืองไทยและสอดคล้องกับกรอบคิดการร่างรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมโดยการเปิดให้ประชาชนใช้สิทธิในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง อย่างไรก็ตาม สถิติการไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติมีจำนวนไม่สูงเมื่อเทียบกับสถิติการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะการปฏิเสธเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับที่เกิดจากผลพวงรัฐประหารของประชาชนเช่นเดียวกัน จึงอาจจะสรุปได้ในที่นี้ว่า นับจากรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ได้ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การนำเสนอร่างกฎหมาย และการออกเสียงลงประชามติ นอกจากนี้ยังได้ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองเดิมในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนได้รับความสนใจจากประชาชนในการเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเช่นกัน

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่า ผลพวงจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 และการเรียกร้องให้ปฏิรูปการเมืองหลังช่วงเวลานั้นจนนำมาสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และเป็นที่มาของรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่เรียกว่า “ฉบับประชาชน” รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นต้นแบบของการนำแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมาแก้ไขข้อบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทน เจตนารมณ์นี้ส่งต่อไปยังรัฐธรรมนูญเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย 2 ฉบับหลังด้วยนั่นคือรัฐธรรมนูญปี 2550 และรัฐธรรมนูญปี 2560 ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับนี้ มีทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและการเพิ่มอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองและนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตพลเมืองให้แก่ประชาชน โดยให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารราชการและการยื่นถอดถอนผู้นำทางการเมือง การเสนอร่างกฎหมาย และการออกเสียงลงประชามติ อย่างไรก็ตาม แม้รัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 จะคงไว้ซึ่งเจตนารมณ์นี้เช่นที่เคยปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 40 โดยบางประเด็นมีการรักษาไว้ให้คงอยู่เช่นเดิม เช่น สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารราชการ บางประเด็นได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น โดยลดความยุ่งยากบางประการ เช่น การลดจำนวนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่จะยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2550 หรือกรณีการลดจำนวนรายชื่อในการเสนอร่างกฎหมายที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 ซึ่งนับได้ว่าประเด็นเหล่านี้สะท้อนพลวัตของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญปี 2560 ที่ใช้ในปัจจุบันได้ลดทอนสิทธิในการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติของประชาชนที่เคยปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 2540 และ 2560 ซึ่งเป็นสิ่งที่ควร

ได้รับการแก้ไขเพื่อให้ประชาชนได้ใช้เครื่องมือดังกล่าวนี้ในการควบคุมตรวจสอบตัวแทนของตนเองระหว่างปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยแทนที่จะไปปรับเปลี่ยนแปลงแก้ไขตามวาระการเลือกตั้ง

นอกจากนี้กรณีสิทธิในการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นที่รัฐธรรมนูญปี 2540 กำหนดจำนวนไว้ชัดเจนโดยอาศัยรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งในท้องถิ่นมากถึง 3 ใน 4 ซึ่งถือเป็นจำนวนที่สูงทำให้เป็นอุปสรรคต่อความเป็นไปได้ในการใช้สิทธินี้ กรณีนี้รัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 แก้ไขโดยไม่ได้กำหนดเกณฑ์ที่แน่นอนไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่บัญญัติให้อำัยกกฎหมายระดับรองในการกำหนดเกณฑ์ดังกล่าวทำให้ยืดหยุ่นและปรับแก้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ได้ง่ายกว่า ส่วนกรณีการออกเสียงประชามติแม้รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับนี้จะบัญญัติให้สิทธิประชาชนในประเด็นนี้ แต่รัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 ขยายขอบเขตการเข้าร่วมของประชาชนให้กว้างมากขึ้นกว่าที่กำหนดในรัฐธรรมนูญปี 2540 โดยรัฐธรรมนูญปี 2540 กำหนดไว้เพียงกิจการที่คณะรัฐมนตรีเห็นควรให้มีการออกเสียงประชามติ ในขณะที่รัฐธรรมนูญปี 2550 ให้ทำประชามติได้ 2 กรณีคือ กรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่าอาจกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน และกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ออกเสียงประชามติ ซึ่งถือเป็นขอบเขตที่กว้างขวาง ส่วนรัฐธรรมนูญปี 2560 กำหนดให้กรณีที่มีเหตุอันควรให้คณะรัฐมนตรีขอให้มีการออกเสียงลงประชามติ และกรณีกำหนดให้ออกเสียงลงประชามติในร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมกรณีที่เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมหมวด 1 บททั่วไป หมวด 2 พระมหากษัตริย์ และหมวด 15 การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องเกี่ยวกับคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่หรืออำนาจของศาล และองค์กรอิสระ และกรณีผลของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540-2560 พบว่า การส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้นำมาสู่การกระตุ้นกิจกรรมทางการเมืองของพลเมืองให้กว้างขวางขึ้น โดยพบกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั้งการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการเสนอร่างกฎหมาย แต่จำนวนกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่เข้มข้นและขาดประสิทธิภาพ เช่น กรณีการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นที่พบว่าข้อมูลปี 2565 ของกระทรวงมหาดไทยมีการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น 15 ครั้งแต่สำเร็จเพียง 4 ครั้งโดยมีอุปสรรคที่สำคัญคือ เกณฑ์จำนวนและการตรวจสอบรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพื่อให้เครื่องมือนี้ของประชาชนทรงประสิทธิภาพในการใช้ตรวจสอบและควบคุมตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้ง

และกรณีการเสนอร่างกฎหมาย พบข้อมูลที่น่าสนใจว่า นับจากรัฐธรรมนูญปี 2540 บัญญัติเกี่ยวกับสิทธินี้ของประชาชน และรัฐธรรมนูญเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยหลังจากนั้นทั้งรัฐธรรมนูญปี 2550 และ 2560 ได้รักษาเจตนารมณ์นี้ไว้ และปรับปรุงแก้ไขโดยลดจำนวนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่จะเสนอร่างกฎหมายลง ส่งผลให้การเสนอร่างกฎหมายของภาคประชาชนเพิ่มขึ้นโดยลำดับ จากเดิมที่การเสนอร่างกฎหมายโดยภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2540 มีจำนวนเพียง 16 ฉบับ แต่ภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2550 เพิ่มขึ้นเป็น 43 ฉบับ และข้อมูลเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564 ภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2560 มีการเสนอร่างกฎหมายของประชาชนจำนวน 59 ฉบับ การเพิ่มขึ้นของกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกรณีนี้สะท้อนความสนใจและการให้ความสำคัญของภาคประชาชนต่อการเมืองและเครื่องมือในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงในกรณีนี้ แม้ว่าตัวเลขความสำเร็จของกฎหมายที่เสนอโดยภาคประชาชนจะมีจำนวนที่น้อย เช่น ภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2540 มีร่างกฎหมายของภาคประชาชนเพียงฉบับเดียวที่ประสบความสำเร็จจนได้นำไปประกาศใช้ เช่นเดียวกับภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2550 มีร่างกฎหมายของภาคประชาชนเพียง 4 ฉบับที่ประสบความสำเร็จและนำไปประกาศใช้ ปัญหาในเคยมินกวิชากรนำเสนอไว้เช่นเดียวกัน เช่น ญัฐดนัย นาจันทร์ (2559) มองว่าปัญหาความสำเร็จในการเสนอร่างกฎหมายของภาคประชาชนมาจากปัญหาวัฒนธรรมการเมืองไทยที่ทำให้กระบวนการพิจารณากฎหมายเป็นไปในลักษณะที่ไม่ใส่ใจ ทำให้ร่างกฎหมายที่ถูกเสนอของประชาชนตกไปจากการพิจารณา ซึ่งอุปสรรคต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของประชาชนจำเป็นต้องพิจารณาแก้ไขและควรมีการทบทวนบทเรียนเพื่อให้เครื่องมือนี้ของประชาชนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตยดังที่ลิลิจิต ธีรเวคิน (2549) ได้เสนอไว้ว่า ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ผลส่วนสำคัญคือ มีการรับรองสิทธิและเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย โดยต้องเคารพสิทธิของปัจเจกบุคคล การเคารพความเสมอภาคทางการเมือง และทางกฎหมาย การเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ความอดทนอดกลั้นต่อความเห็นต่าง เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ควรมีการทบทวนสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของประชาชนตามกรอบคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญปี 2560 รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมของประชาชน และความสำเร็จของกิจกรรมเหล่านั้น เพื่อถอดบทเรียนสำหรับใช้เป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข

รัฐธรรมนูญและกฎหมายระดับรองที่เกี่ยวข้องที่จะทำให้เครื่องมือในการตรวจสอบควบคุมตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งเหล่านี้มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ควรทบทวนนำสิทธิในการยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับชาติคืนแก่ประชาชน และควรส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้เครื่องมือในการมีส่วนร่วมในการออกเสียงประชามติในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือร่างกฎหมายให้มากขึ้น โดยปรับปรุงช่องทางการออกเสียงประชามติที่สะดวก รวดเร็ว และเสียค่าใช้จ่ายน้อย เช่น การออกเสียงผ่านช่องทางออนไลน์ เป็นต้น ในประเด็นนี้ นอกจากประชาชนจะได้มีส่วนร่วมโดยตรงในการแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายหรือร่างกฎหมายที่ตัวแทนนำเสนอแล้ว ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับตัวแทนและรวมถึงระบบการเมืองได้อีกระดับหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ หากจะมีการศึกษาต่อยอดการวิจัยนี้ในอนาคต การเพิ่มมิติของการสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนต่อความชอบธรรมของกติกาแห่งรัฐธรรมนูญ และมิติของการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมโดยอาศัยการวิจัยเชิงปริมาณ หรือผสมระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณจะทำให้การศึกษาวิจัยในประเด็นนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งการศึกษาเพื่อถอดบทเรียนสำหรับใช้เป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เป็นแหล่งในการเรียนรู้ของภาคประชาชน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- เปิดสถิติ “ประชาชน” เสนอ “ร่างกฎหมาย” รวม 59 ฉบับ ตีตก 14 ฉบับ ผ่านพิจารณา 1 ฉบับ. (2564, 15 กรกฎาคม). *กรุงเทพธุรกิจ*. <https://www.bangkokbiznews.com/politics/949108>
- กันตพัฒน์ ชนะบุญ. (2565). *สถาบันการเมืองและรัฐธรรมนูญ*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิราภรณ์ คำจันทร์. (2560). ปัญหาการสร้างฉันทามติและการออกแบบสถาบันการเมืองในรัฐธรรมนูญไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์*, 47(1), 133-156.
- จิราภรณ์ คำจันทร์. (2562). *ประชาธิปไตยที่ไม่ตั้งมั่น*. มติชน.
- ณัฐดนัย นาจันทร์. (2559). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสนอกฎหมายตามรัฐธรรมนูญ ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมือง*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR). <http://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2016.496>
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2563). *แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมกับการจัดโครงสร้างสถาบันการเมือง*. วิญญูชน.
- บรรหาร คำลา. (2556). การเข้าชื่อเสนอกฎหมายของประชาชน: ผลการดำเนินงาน สภาพปัญหาและอุปสรรคและสาระสำคัญของร่างกฎหมายฉบับใหม่. *วารสารจุลนิติ*, 10(2), 149-161.
- বারকী উররন. (2553). *คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ*. บริษัท ปีกโพรเพรส จำกัด.
- บังคับใช้ 22 ปี กม.ถอดถอนคนท้องถิ่น พบ นายกเทศมนตรี-นายก อบต.เข้ากระบวนการ 15 คน ถูกถอดจริงแค่ 4 คน. (2565, 10 สิงหาคม). ผู้จัดการออนไลน์. <https://mgronline.com/politics/detail/9650000076417>
- สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์. (2551). Democracy, Participatory. ใน พงษ์ทิสาน ชุมพล, ม.ร.ว. และ เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา (บ.ก.), *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2* (น. 83-88). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมิ มูลศิลป์. (2565). *ประเด็นสำคัญที่พึงมีในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. สถาบันพระปกเกล้า. <https://www.kpi-lib.com/flippdf/kpiebook65024/kpiebook65024.html>
- มนตรี รูปสุวรรณ. (2542). *เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ*. วิญญูชน.
- ลิขิต ชีรเวคิน. (2549). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 4(1), 20-33.

วลัยมาศ แก้วศรัชย์. (2541). *สภาร่างรัฐธรรมนูญกับการร่างรัฐธรรมนูญตามแนวรัฐธรรมนูญนิยม*.

[วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR). <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/10586>

ศาสตรินทร์ ต้นสุน. (2557). ในความเหมือนและความต่างกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 1(1), 32-56.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2544). *ข้อมูล สถิติและผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2544*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2548). *ข้อมูล สถิติและผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2548*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2551). *ข้อมูลสถิติ และผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2550*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. https://www.ect.go.th/web-upload/migrate/download/article/article_20170509150020.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2554). *ข้อมูลสถิติการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2554*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2559ก). *ข้อมูลสถิติการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2550*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. https://www.ect.go.th/web-upload/migrate/download/article/article_20170607195003.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2559ข). *ข้อมูลสถิติการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. https://www.ect.go.th/webupload/migrate/download/article/article_20170519073438.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2562). *กกด. ประกาศผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แบบบัญชีรายชื่อ*. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. https://www.ect.go.th/ect_th/download/article/article_20190508184334.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2566). *ข้อมูลสถิติการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2566*. ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหยาบล็อกและการพิมพ์.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2562). *ความมุ่งหมายและคำอธิบายประกอบรายมาตราของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

- อรพรรณ ลีนะเปสนันท์. (2551). *แนวคิดรัฐธรรมนูญในรัฐธรรมนูญไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549* [วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิตศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR). <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/28835>
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). *แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Britannica. (n.d.). *Constitutionalism*. <https://www.britannica.com/topic/constitutionalism>
- Collins. (n.d.). *Participatory Democracy*. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/participatory-democracy>
- Hirst, P. (1990). *Representative Democracy and Its Limits*. Polity Press.
- Vieira, M.B. & Runciman, D. (1990). *Representation: Key Concepts*. Polity Press.